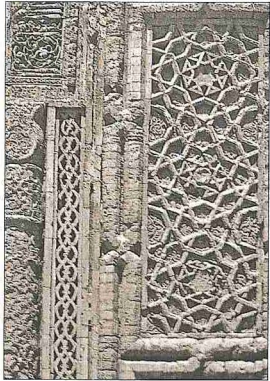

Nâdir Divan Beyi Medresesi de (1620) burada bulunur. Şehirde ayrıca kuyumcuların toplandığı Tâk-ı Zergeran Çarşısı ve Tım denilen diğer çarşılar ekonomiye verilen önemi yansıtan mimari eserlerdir.

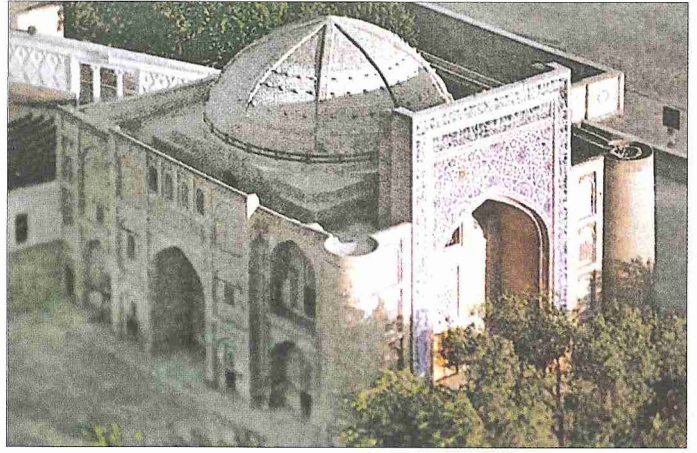
Buhara şehrinin doğusunda Halif Niyazkul tarafından yaptırılan medresenin bir bölümü olan Çâr Minâr (dört minare) ilginç bir anıttır. Şehir, VIII. yüzyıldan itibaren çeşitli devirlerde elden geçirilmiş ve ilâveler yapılmış duvarları ve kapıları ile de ünlüdür. Ayrıca şehirde Çâr Bekir nekropolisi, Sitoray ve Mohi Hoca Sarayı gibi geç Özbek anıtları bulunmaktadır. Eski ismi Keş olan Şehrishez'deki Aksaray çok meşhur bir yapı olmakla birlikte ondan günümüze sadece büyük kemerli bir giriş kalmıştır. Vaktiyle bu sarayın merkezindeki dört eyvanlı avlu etrafında idare binaları, harem ve taht odası gibi mekânların bulunduğu bilinmektedir. Keş'te 1437'de Uluğ Bey'in yaptırdığı Kök-Gumbaz Camii, Timur'un inşa ettirdiği Dârü'ttilâvet ve Dârüssaâdet adlı türbeler de önemli yapılardır.

Aslında IX-X. yüzyıllarda kurulmuş olan Hive'de Hive Hanlığı devrinde sanat ve mimarlık değeri olan zengin süslemeli pek çok bina inşa edilmiştir. Cuma Mescidi (1788-1799), Şîr Gazi Han (1725), Muhammed Emin İnâk (XVIII. yüzyıl), Muhammed Emin Han (1268/1852), Muhammed Rahim Han (1871), Dost Alyam (1882), Metniyaz Divan Begi (XIX. yüzyıl), Kutluğ Murad İnâk (XIX. yüzyıl), Allahkulı Han (XIX. yüzyılın ilk yarısı) ve İslâm Hoca (1917) medreseleri; Şeyh Said Alâeddin ve Pehlivan Mahmud türbeleri (1810), Tura Murad Tura ve Kelte, Minâr minareleri (1855), Allahkulı Han Çarşısı (XIX. yüzyıl ilk yarısı), Allahkulı Han Kervansarayı (1835) ve Taş Avlu Sarayı (XIX. yüzyıl) bu şehirde yer alan önemli eserlerdir. Ayrıca Endican'daki ulucami ile Hokand Hanlığı'nın eseri olan Hokand Han Sarayı Özbekistan'ın önemli yapılarındandır.

Buhara
Mugak
Attari
Camii'nin
güney
taçkapisından
bir detay

Nâdir
Divan Beyi
Hankahı –
Buhara /
Özbekistan

Özbekistan'ın Sovyet dönemi mimarisi günümüzdeki mimari faaliyetlere bağlanan son halkayı teşkil eder. Bu dönem binaları Rus mimarisinin etkilerini Özbekistan'ın eski mimari özellikleriyle birleştirerek ülkenin modern mimarisini oluşturmuştur. Bu iki üslûbun kaynaştığı mimari eserlere Taşkent'te eski ismiyle Sovyet Halklarının Dostluğu Lenin Sarayı ile Taşkent'teki ünlü Nevâî Tiyatrosu (1941-1948) örnek olarak verilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Emel Esin, *Türkistan Seyahatnamesi*, Ankara 1959, s. 28-44; G. A. Pugaçenkova – L. İ. Rempel, *İstoriya İskusstvo Uzbekistana*, Moskova 1965; J. D. Hoag, *Islamic Architecture*, New York 1977, s. 199, 201; Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977, s. 55-64, 112-113, 148-167, 189-192, 220-229, 370-381, 429-459; L. Ayni, *İskusstvo Sredney Azii Epohi Avutsennı-The Central Asian Art of Avucinna Epoch*, Duşanbe 1980, s. 202-215; G. Pugaçenkova – A. Khakimov, *The Art of Central Asia*, Leningrad 1988, s. 8-11; Zekeriya Kitapçı, *Türkistan'da İslamiyet ve Türkler*, Konya 1988, s. 105-110, 125-131, 148-152, 160, 173 vd.; T. W. Lentz – G. D. Lowry, *Timur and Princely Vision Persian Art and Culture in the Fifteenth Century*, Los Angeles 1989, s. 34-37, 40-45; Güneş Akın, *Asya Merkezi Mekân Geleneği*, Ankara 1990, s. 9, şekil 2-3; L. Yu. Mankovskaya, *Buhara Açık Osmun Ostidağı Muzey- Buhara Muzeypod Otkritim Nebom-Bukhara-A Museum in The Open*, Taşkent 1991, tür.yer.; P. Ş. Zahidov – R. H. Avanesov, *Khiva*, Taşkent 1994, tür.yer.; İ. Şoymerdanov v.dğr., *Amir Timur-Jahon Tarihida*, Taşkent 1996, s. 151-160; K. Pander, *Zentralasien*, Köln 1996, s. 137-259; Oktay Aslanapa, *Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri*, Ankara 1996, s. 198-203, 209, 211-213, 233-235, 244-257, 262, 271-317; Gözde Ramazanoğlu, *Orta Asya'da Türk Mimarisi*, Ankara 1998, s. 65-71, 84-242; *Uzbekistan: The Monuments of Islam*, Taşkent 2002, tür.yer.; İnci Kuyulu, "Özbekistan ve Türkmenistan'da Bulunan Ortaçağ Kervansarayları Üzerine Gözlemler", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, sy. 1, İzmir 1996, s. 97-116; *Taşkent Ensiklopediya, Glavnaya Redaktsiya Uzbekskoy Sovetskoy Ensiklopedii*, Taşkent 1983, ilgili maddeler.

YAŞAR ÇORUHLU

ÖZBEKKAN, Suphi Ziya (1887-1966)

Bestekâr
ve kemençe icracısı.

25 Şubat 1887 tarihinde İstanbul'da doğdu. Babası devlet adamı ve bestekâr Yûsuf Ziyâ Paşa, annesi Ayşe Behiye Hanım'dır. Bir Fransız mürebbiyeden aldığı Fransızca dersleriyle öğrenimine başladı. Annesinden ve Şirvanlı Abdülmecid Efendi'den gördüğü Farsça derslerinin yanı sıra Hoca Kâmil Efendi, Dârüşşafakalı Ali Nâdir Efendi ile Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi hocalarından Pérard ve Lacomblez'den aldığı özel derslerle kendini yetiştirdi. İlk memuriyeti, 1903'te Hariciye Nezâreti Tahrîrât-ı Hâriciyye Kalem'i'nde başladığı Fransızca kâtip yardımcılığıdır. Burada bir yıl çalıştıktan sonra büyükelçilik göreviyle Roma'da bulunan amcası Mustafa Reşid Paşa'nın yanına gitti. Ardından mühendislik tahsili için gittiği Cenevre'de altı ay kalabildi. Cenevre dönüşü Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne'ye girmesini müteakip 1908'de kurulan Tensikât komisyonlarında görev aldı. Daha sonra Türkiye Millî Bankası'na geçti. 1911'de Mekteb-i Hukûk'u bitiren Özbekkan, I. Dünya Savaşı dolayısıyla faaliyetini sürdüremeyen bu bankadan 1914'te İtibâr-ı Millî Bankası umumi kâtipliğine geçerek 1920'ye kadar burada çalıştı.

1920-1922 yılları arasında serbest avukatlık yaptı. Ardından Shester Demiryolları Şirketi mümessilliği göreviyle 1922'de Ankara'ya gitti. Hıdiv II. Abbas Hilmi'nin kurduğu Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası'na müdür olarak tayin edildikten (1926) bir yıl sonra Hariciye Vekâleti'ne Umûr-i Ticâriyye müdürü ve ardından vekâlet si-

yası müşaviri oldu. 1930'da İktisat Vekâleti'ne geçip sırasıyla İskenderiye, Roma ve Londra büyükelçiliklerinde ticarî müşavir sıfatıyla çalıştı. 1943'te Ankara'ya dönerek Vekâlet Tedkik Heyeti üyeliği ve Toprak Mahsulleri Ofisi İdare Heyeti üyeliğinde bulundu. 1952'de yaş haddinden emekliye ayrıldı. Bu arada 1943-1945 yılları arasında Ankara Radyosu müdürlüğünü vekâleten yürüttü. 1952-1962 yıllarında bu kurumda sanat müşaviri ve Türk müzikisi üslûp hocası oldu. Aynı zamanda dönemin önemli bir icra topluluğu olan Küçük Koro'yu kurdu. 19 Temmuz 1966'da Ankara'da vefat etti ve Cebeci Asrı Mezarlığı'nda defnedildi. Ölümünden sonra Beylerbeyi'nde (Küplüce) bir sokağa adı verildi.

Türk müzikisinde klasik üslûbun son bestekârları arasında sayılan Suphi Ziya Bey aynı zamanda iyi bir kemençe icracısı olarak tanınmıştır. Müsiki öğrenimine Vasîlâki'den aldığı kemençe dersleriyle başlamış, dört yıl sonra onun ölümü üzerine çalışmalarını Tanbûrî Cemil Bey'le devam ettirmiştir. Düzenli bir müsiki öğrenimi görmemesine rağmen babasının müsiki çevresinde dönemin önemli üstatlarından faydalanma imkânı bulmuştur. Hacı Kirâmî Efendi ve Leon Hancıyan'dan teganni ve usul, Rauf Yektâ Bey ve Ali Rifat Çağatay'dan nazariyat dersleri almış; Üdî Nevres Bey, Kaşyarık Hüsameddin Bey, Üsküdarlı Ziyâ Bey, Lavtacî Andon ve Kemânî Kirkor'dan istifade etmiştir.

Nota bilmediğinden besteleri yakın arkadaşları tarafından notaya alınmıştır. Bunlardan biri de Nevzat Atlığ'dır. Bestekârlığa kırk yaşından sonra başlayan Özbekkan'ın ilk bestesi, "Ben bilmece idim gizli ayan hep sen imişsin" mısraıyla başlayan hüzzam ilâhisidir. Bir yıl sonra bestelediği, "Neden hiç durmadan sevmiş bu gönlüm, durmadan yanmış" mısraıyla başlayan uşşak şarkısıyla şöhret bulmuştur. Hamâmîzâde İsmâil Dede Efendi ile Hacı Ârif Bey'den çok etkilendiğini, en çok Kadızâde Mustafa Çavuş'u sevdiğini söyleyen Özbekkan'ın basmakalıp nağmelerden uzak, duygu zenginliği ve ifade gücünün dikkat çektiği eserlerinde zarif geçkilerin süslediği melodik yapıyla ortaya konan bir sanat anlayışı kendini gösterir. Müsikide çok defa ön plana çıkan hüznün onun eserlerinde âdeta bir sis perdesinde yok olur. Genellikle lirizmin hâkim olduğu besteleri melodi-şii uyumunun en çarpıcı örnekleridir. Bazısının güftelerini kendisinin yaz-

Suphi
Ziya
Özbekkan

dığı, "Dün gece ye's ile kendimden geçtim" mısraıyla başlayan hicaz divanı, "Feryâd ediyor bir gül için bülbül-i şeydâ" mısraıyla başlayan hüseyinî, "Titrer yüreğim her ne zaman yâdına gelsen" mısraıyla başlayan muhayyer, "Semt-i dildâra bu demler güzerin var mı sabâ" mısraıyla başlayan sabâ şarkısı onun en güzel eserlerinden birkaçıdır. Çok sevdiği şairler arasında yer alan Ahmed Hâşim'in, "Bir gamlı hâzânın seherinde / İsrâra ne hâcet yine bülbül" mısralarıyla başlayan şiirine yaptığı kürdüli-hicazkâr şarkısı aynı zamanda şairinin zevk ve titizliğine yakışan bir örnektir. Yılmaz Öztuna beste, ağır ve yürük semâi, şarkı, türkû, koşma, köçekçe ve ilâhi formlarında bestelediği altmış iki eserin listesini vermektedir (BTMA, II, 179-180). Batı edebiyatına ve özellikle Fransız edebiyatına vukufuyla tanınan Özbekkan, Fransızca şiirler yazmışsa da bunları amatörce bir deneme olarak kabul etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 265-266; Bakî Süha Ediboğlu, *Ünlü Türk Bestekârları*, İstanbul 1962, s. 243-253; Rahmi Kalaycıoğlu, *Türk Musikisi Bestekârları Külliyyâtı Sayı 20: Suphi Ziya Özbekkan*, İstanbul 1962; M. Sadık Yiğitbaş, *Dil Din ve Musikî*, İstanbul 1968, s. 123; Mustafa Rona, *20. Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 308-312; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, II, 206-208; İsmail Baha Süreşan, "Suphi Ziya Özbekkan", *MM*, sy. 22 (1966), s. 132-135; a.mlf., "Suphi Ziya Özbekkan'a Dair", *Musiki ve Nota*, sy. 9, İstanbul 1970, s. 4-5; Öztuna, *BTMA*, II, 178-180; Mehmet Güntekin, "Özbekkan, Subhi Ziya", *DBİst.A*, VI, 199.

NURİ ÖZCAN

ÖZBEKLER

Cengiz Han'ın soyundan olup
Hârizm ve Mâverâünnehir'de
hüküm süren
bir İslâm hânedanı
(1500-1599)
(bk. ŞEYBÂNÎLER).

ÖZBEKLER

Orta Asya'da yaşayan
bir Türk topluluğu.

Bugün büyük bir kısmı Özbekistan'da bulunan Özbekler'in menşei Cengiz Han'ın en büyük oğlu Cuci'nin dönemine kadar iner. Cuci'nin ulusu bozkır halkı diye isimlendirilebilecek göçer Türk boylarından oluşmaktaydı. Bunların içinde yer alan ve sayıları fazla olmayan Moğollar da Türk dilini benimseyerek bu boyların arasında eridi. Bozkırda genellikle tanınmış bir idarecinin veya kumandanın başında bulunduğu grubun zamanla onun adını taşıması geleneği uyarınca Cuci'nin haleflerinden Özbek Han'ı liderleri olarak kabul eden Cuci ulusunun dört şubesi onun ismini kendilerini tanımlamak üzere kullanmaya başlamış, böylece Özbekler denen topluluk ortaya çıkmıştır. Özbek ulusunun bağımsız bir il haline gelişi, İbrahim Ayba'nın torunu ve Tuğlu Şeyh'in (Devlet Şeyh) oğlu Ebülhayr Han zamanında (1428-1468) gerçekleşmiştir.

831'de (1428) Ebülhayr Han, Batı Sibirya'da Tura ırmağının kıyısında Özbek ulusunun hanı olarak ilân edildi. 851 (1447) yılına kadar geçen süre içinde Seyhun hatındaki Sığnak'tan Özkent'e kadar uzanan bütün müstahkem şehirler Özbekler'in eline geçti. Ebülhayr Han'ın başşehri Sığnak'tı. Onun yönetiminde önemli başarılar elde eden Özbekler bir süre sonra Moğol asıllı Oyratlar'ın saldırıları ile güç duruma düştüler ve prestij kaybına uğradılar. Ebülhayr Han'ın iç siyasetteki hataları da buna eklenince Özbekler'in bir bölümü ana kitleden ayrılıp Moğolistan Hanı İsen Buga Han'ın yanına göç etti. Bu topluluk daha sonra Kazaklar'ı oluşturdu.

Ebülhayr Han'ın ölümünün ardından meydana gelen karışık ortam Özbek boylarının çeşitli yerlere dağılmasına yol açtı. Bunları tekrar birleştirme faaliyeti Şeybânî Han'ın öncülüğünde XVI. yüzyılın başında gerçekleşti. Deşt-i Kıpçak'tan göç eden Özbekler'in farklı sülâleleri Türkistan topraklarında XVI. yüzyılda iki hanlık oluşturdu. Bunlardan biri, genellikle isimlendirildiği üzere Şeybânîler ve Astrahanlılar'ın hüküm sürdüğü Buhara Hanlığı (1500-1785), daha sonra Mangıtlar'ın yönetimi üstlendiği Buhara Emirliği (1785-1920), ikincisi Yâdigâroğulları ile Kongrat hânedanlarının yönetiminde bulunduğu Hîve Hanlığı'dır (1512-1920). Bu Özbek hanlıklarına XVIII. yüzyılda Hokand Hanlığı da eklendi (1710-1876).